

Haraly

A falu földrajzi elhelyezkedése és rövid története

A Haros alján, a Haros patak két oldalán fekvő falu a Zabolát Gelencével összekötő földúton található, melyet a Zabolán keresztülhaladó megyei útról letérve érhetünk el, vagy északi irányból, Gelencéről tudjuk megközelíteni. Zabolától 3 km, Gelencétől, ahová közigazgatásilag is tartozik, 2 km távolságra található. A vasútvonal elkerüli a hegyek alatt elterülő falut, azonban naponta kétszer indul buszjárat a közeli Kézdivásárhelyre.

A szűk völgyben fekvő havasalji falu az ún. Szentföld első katolikus települése (Szabó L. 2005). A falu bejáratánál, egy alacsonyabb domb tetején található a műemlék értékű katolikus templom, melynek keleti része korábbi, gótikus jegyeket hordoz magán,¹²⁹ nyugati része pedig már a 18. században épült hozzá. Az egyhajós templom északi és déli falán freskótöredékek kerültek elő, azonban ezek feltárása és értékelése még nem történt meg (Kisgyörgy 2000: 200–201). A templom déli bejárata fölötti fülkében védőszentjének, Nepomuki Szent Jánosnak a szobra áll, a késő barokk oltárképen is az ő megdicsőülése látható. A nyugati homlokzaton érdekes felirat olvasható, valószínűleg a templom egyik felújítása során vésték fel: „Mikor s ki épített, egy élő sem tudja./ Kiskápolna voltam hajdan és őrbástya./ Templom ezer után 744-ben lettem s meg/ Újultam 92-ben. Végre most 1865-ben/ Feldíszített Haraly eképp költségén/ Mikor Ns. Fejér Mihály vala a főgondnok/ Mit neked utókor emlékül átadok.” Szembeszökő a felirat eleje: a 19. század közepén már feledésbe merült a templom eredete, a szájhagyománynak azonban őriznie kellett a barátokhoz kapcsolódó történeteket, mivel a szerzetesrendeket Orbán Balázs is említi az 1868-ban kiadott munkájában. A kor datálási szokása mellett (táblába vésik, hogy mikor és milyen jellegű munkálatot végeztek a templomon) az egyéni presztízstermelés megörökítése is, az Isten házáról a főgondnokra és az ő idejében végzett felújítási munkálatokra tevődik át a hangsúly. A falu érdekessége, hogy a haranglábat a falu központjában építették fel, hogy „jobban hallja a nép a harangok szép szavát” (Kisgyörgy 2000: 201). Az 1617-ben öntött harang a vidék egyik legrégebbi harangjai közé tartozik. A rajta látható P. N. iniciálék a brassói szász mester, Paulus Neidel nevét őrzik. Felirata latin nyelvű: „O Rex Gloríae Christe Veni Cum Pace” (Óh, dicsőség királya, Krisztus, jöjj békével). A templom orgonája 1908-ban készült Rieger Ottó budapesti hangszergyárában. A hétregiszteres, pneumatikus rendszerű pozitív orgona az első világháborút követő években fokozatosan elpusztult (a háború idején 28 fémsípót rekviráltak). Az orgona felújítása, újjáépítése Bors László okleveles orgonaépítő újtusnádi műhelyében készült el, a hiányzó sípokat Bartis

129 Az 1977-es földrengéskor vált láthatóvá a gótikus bejárat kőkerete és a sekrestye ajtónyílása.

Szabolcs készítette gyergyószentmiklósi műhelyében. Az orgona átadására és felszentelésére 2007. augusztus 12-én került sor.

A templomtól keletre lévő hegyet Vörösvár-hegynek vagy Barátok hegyének nevezik a falubeliek, a szájhagyomány szerint itt állott egykoron a veres barátok temploma. Ma már csak egy mélyedés, az ún. Kincses-gödör látható a feltételezett egykori épület helyén, melyet a szájhagyomány szerint alagút kötött össze a templommal. Valószínűsíthetjük, hogy a katolicizmus megvédésére és a reformáció terjedésének megfékezésére telepítették ide a Domonkos-rendi szerzeteseket. Orbán Balázs a Székelyföld leírásában lovagrendekről beszél, azonban ő is bizonytalan, hogy az akkori emlegetett rendek közül (johanniták, templomosok, prázsmári német lovagok) melyik telepedhetett meg itt. Tény, hogy a helyi szerzetesek létének alátámasztásakor kizárólag csak a szájhagyományra és az említett helynevekre támaszkodhatunk.

Haraly 1532-ben tűnik fel először a brassói Johannes Honterus¹³⁰ készítette térképen, első okleveles említése pedig az 1567-es regesztrumban található, ahol 13 kapuval szerepel. A 17. századi demográfiai robbanásnak köszönhetően megkétszereződik a háztartások száma, az 1602-es összeírás 33 kaput, az 1614-es már 62 gazdaságot említ. A lakosság társadalmi megoszlása az előző fejezetekben említett okok miatt rohamos eljobbágyosodást mutat: 1602-ben az összeírt 33 gazdaság mindegyike szabad székelyeké volt, az 1614-ben összeírt 62 családból a 2 nemes és a 15 szabad székely mellett 39 jobbágy, 4 zsellér és 2 jövevény található (SzOkl V. 1999: 469–470). Az 1703-as összeírásban a lakosság növekedésének jelentős visszaesése tapasztalható, a gazdaságok száma visszaesik 50-re, melyből 1 nemes, 16 lófő és gyalogos, 27 jobbágy és 6 zsellér (SzOkl V. 1999: 60). A székely határórség megszervezésekor, 1764-ben a lakosság szabad része katonai igazgatás alá került: a gyalogosok a zabolai 8. századhoz, a huszárok pedig a Márkosfalván állomásozó huszárszázadhoz tartoztak. Az 1802-es adatok szerint a faluban 26 katonaköteles család és 16 civil igazgatás alatt lévő jobbágycsalád élt (Cserey–Binder 1992b, SzOkl V. 1999: 129).

A falu nemesi emléke a Fejér-kúria, amely a 19. század végén épült. Az udvarház kapuján belül kőfaragvány őrzi az építetők őseinek emlékét, melyet valószínűleg a Fejér Mihály építtette kúriától került ide: „Isten kegyelméből szittyfa faj a családom, Ázsia volt őslakásom. Fejér Mihály a nevem, 1660-ba főnemes lettem, addig az aprónemesek közt vitézkedtem. Ezen kaput és kertet 1865-be Fejér Mihály és neje Mike Josefa építtette Isten dicsőítésére. Sokáig éljenek benne, óhajtja 3 fia, 4 leánygyermek s több mások.” A Fejérek tősgyökeres haralyi, római katolikus nemesi család. A kúria a kommunista rendszerben is szinte teljes egészében a család birtokában maradt, 1946-tól egy hálószobát óvodának, a szalont pedig pártirodának, majd gabonarakárnak használták. A kisajátítása rövid ideig tartott, az 1968-as megvásárlás után teljesen a család tulajdonába került. A leszármazott Fejér Levente lakik benne megőrizve a kúria egykori berendezésének jórészét (Iochom 2011).

130 Honterus a Chorographia Transylvaniae saját kezűleg Bázelen, fadúrcról készített térképe, amelyen Haraly már a mai nevén tűnik fel. Bővebben: <http://mek.niif.hu/02100/02113/html/img/pic/n-fff-037.jpg>.

A falu hagyományos mestersége: a kádárság

Haralynak, havasalji fekvésének köszönhetően, szűk határa van. A 19. század végén 983 katasztrális hold összterületből 503 szántó, 379 erdő, 11 kaszáló, 12 legelő, 31 zöldéses rész és 39 hold terméketlen terület (Cserey–Binder 1992b). A kevés művelhető terület és az erdők közelsége a kádáripár fejlődéséhez vezetett, itt dolgozott a legtöbb kádár Háromszéken: a 19. század végén számuk 36-ra tehető (Cserey–Binder 1992b). Fenyőfából dolgoztak, ezért fenyőfakádároknak nevezték őket. A kádárok állították elő a mindennapi életben használt tejesedényeket, melyek a juhtenyésztés alapeszközei voltak, mint a fejőveder, a budonka és az oltócseber. A tehéntartáshoz is kádártermékeket használtak, pl. a köpülőt. Emellett a háztáji edény-szükségletet is előállították, mint pl. a kútvedreket, a vizeskártyákat, a húsos csebreket, a szilvás- és káposztáskádákat. A település teljes lakossága részt vett a munkálatokban: volt, aki a nyersanyagot gyűjtötte össze, kereste meg; volt, aki az elkészült áru értékesítésével foglalkozott. Ezért mondhatjuk, hogy a kádáripár az egész falut eltartotta. Az 1940-es években a haralyi kádárok Gloria néven szövetkezetet hoztak létre termékeik értékesítésére. A szövetkezet termékeit Magyarországra szállították, ami kiszámítható és megbízható bevételi forrást jelentett a közösségnek.

[...] amikor a magyar világ beindult, hogy pontosítsak, akkor csináltak ide egy Szövetkezetet, tehát a magyar világban nem szabadott kádározni, hogyha nem volt szakosítása, s akkor volt egy embernek szakosítása, gyorsan levizsgázott s csinált is egy kádár mesterséget, többek között apám volt, és akkor lehetett csinálni egy szövetkezetet. [...] A Glória, persze, s akkor annak a szövetkezetnek a kalapja alatt az egész falu dolgozott. Úgy tessék elképzelni, hogyha 90%-a a falunak kádározott. Minden családban voltak, népes családok voltak, 5-6-7-8 gyermek is volt egy családban. [...] viszont a többi család, az a 10%, ami maradt, az bedolgozott a kádároknak, ilyen vízi kő, köszörű köveket csináltak, tehát sokfajta mester-ség volt. Ez a falu kompakt falu volt, amelyik teljesen a kádárságra alapozott, a mezőgazdálkodás, úgy-e, az állattenyésztés, az működött a kádárság mellett. Minden udvaron istálló, csűr volt és abba még gazdálkodtak. A gyermekek úgy nőttek fel, hogy az istállóban kezdték és a kádárműhelyben végezték. Ez így működött. És több egyetemet végzett, tanult emberünk volt, pap, tanár, tehát felsőfokú végzettséggel rendelkező emberek, mint bármely más községnek. Volt jövedelem és volt lehetőség egy ilyenre, hogy hát, tudják a gyermekeket taníttatni.¹³¹

Az események alakulása azonban nem tette lehetővé a szövetkezet hosszú távú működését. A román hatalom berendezkedése után, 1950-re feloszlatták a szövetkezetet. A kádárok külön engedélyt válthattak ki csomagolás készítésére, nem kellett szakvizsgát tenniük, és aki kérte, az meg is kapta az engedélyt. A szövetkezetre már nem volt szükség. A hetvenes, nyolcvanas években a kádárok iparengedéllyel dolgoztak és a vásároknak értékesítették a portékáikat.

¹³¹ K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

*Ez úgy működött, hogy voltak ilyen nagy vásárok, úgy-e Prázsmár, Feketehalom, akkor Bodzaforduló, Uzon... Uzonban kisebbecske volt, nem volt akkora vásár és elmentünk oda. Hát vagy tíz évig biztos, hogy ott ünnepeltem a március 15-ét Bodzafordulón, ott akkor van a vásár. Ott mindig akkor van a vásár, március 15. és szeptember 29. Tehát március 15-én vittük az esztenákra, ami szükséges kelleket és ősszel vittük a káposztának a kádakat.*¹³²

Azok, akik nem vitték a vásárba a portékáikat, helyben is el tudták adni, hiszen Moldvából rendszeresen érkeztek a vevők a faluba, ők elsősorban hordókat vásároltak. Később beindult a cserekereskedelem is, Moldvából szőlőt, bort, gabonát hoztak, amit az elkészült kádártermékekre cseréltek el. A Berecki- és a Háromszéki havasokat elvlasztó, Kézdivásárhelyet Focșani városával összekötő országút népies neve, a *Kádárút* is ezt a kereskedelmi kapcsolatot nevesíti.

Az 1990-es évekre már alig maradtak kádárok a faluban, aki tehette, szakmát váltott, és sokan el is költöztek a faluból. 1998-ban még négy kádárt említenek (Sepsiszéki Nagy 2001), mára azonban már csak egy kádár folytatja az átöröklődött mesterséget. Szőke Tibor kádármester Székelyföldön és Magyarországon is ismert, portékáit rangos kézműves kiállításokon és vásárokon népszerűsíti, az utóbbi időben többnyire rendelésre dolgozik. A leginkább eladható termékei: boroshordók tölgyfából, pálinkláshordók tölgy- és eperfából, szilvás- és káposztáskádak tölgy- és fenyőfából; vajköpülők, fejővedrek és csebrek fenyőfából; virágdézsák, kútvedrek, vízeskártyák tölgy-, bükk- és fenyőfából; szaunás csebreckék és fürdőkádak fenyőfából.¹³³ A családban mindenki kádározik, az elején feleségével ketten dolgoztak a műhelyben, ám ahogy a gyerekek felnőttek, ők is megtanulták a mesterséget: a fiú a kádármesterséget tanulta meg, (annak ellenére, hogy más szakmában dolgozik), a lány pedig a lappancslapokat készíti a hordóra, valamint a külső díszítésekért is ő felel.

Szőke Tibor lelkesedésének és szakma iránti tiszteletének eredménye a nyaranta szervezett kádártábor, melynek megszervezését a fia vállalta magára. A tábor résztvevői a szomszédos Zabolán laknak a Csipkés nevet viselő diáktáborban, a foglalkozásokra pedig Haralyban kerül sor.

Etnikai és demográfiai folyamatok 1850-től napjainkig

Az 1850–51-es első magyar statisztikai felmérés szerint a falu lakossága 429 fő, ebből 3 magyar anyanyelvű cigány, a többi pedig magyar etnikumú lakos (6. táblázat) (Szabó L. 2016b). A 19. század folyamán a lakosság száma az 1880-as népszámlálás alkalmával haladta meg a félezer főt. Az 505 lakosból 3 románnak vallotta magát, 20 fő pedig az egyéb kategóriában szerepel, ami nagy valószínűséggel a cigány etnikumra utal. A tíz évvel később végzett népszámlálás a románok számának emelkedését mutatja, 8 főt írtak össze, a többi lakos pedig magyarnak vallotta magát. Az 1910-es

¹³² K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

¹³³ Honlap: www.budonka.eu.

népesség-összeírás idejére a más etnikumok eltűnnek a faluból, és 406 fős színmagyar települést dokumentálnak. Alig 30 év alatt 100 fővel csökkent a lakosság számaránya a faluban, a fogyás egyik oka az 1899-ben pusztító tűzvész. A trianoni békeszerződést követően a falu lakossága számának növekedése figyelhető meg, amely a II. bécsi döntés után látványosan emelkedik, meghaladva a korábbi összeírások adatait. Az 1941-es összeírás 523 főt rögzített a faluban, mindannyian magyar nemzetiségűnek vallották magukat. A román hatalomátvétel után a lakosság drasztikus fogyását tapasztalhatjuk, 25 év alatt, az 1966-os összeírás szerint, 130 fővel csökkent az állandó lakosság száma. Az önfenntartásra berendezkedett székely gazdaságokat váratlanul érte a földek és az erdők államosítása, sokan városra költöztek az épülő gyárakban elhelyezkedve, egy jobb jövő reményében. A helyben maradtak egy része megpróbálta folytatni hagyományos mesteriségét, ami a kommunizmus éveiben is a kádárcsaládok legjelentősebb jövedelmi forrása maradt.

Az iparosítás mellett a falurombolási programnak is áldozatul esett a falu, az 1980-as években a lebontásra szánt falvak közé tartozott. A terv következtében sokan eladták a telket és városra költöztek, hogy új életet kezdhessenek. Szerencsére a terv kivitelezésére már nem maradt idő, az 1989-ben beköszöntő változásoknak köszönhetően.

Úgye jött az a lavina, amikor le akarták bontani a kisfalvakat a nyolcvanas években... Akkor vették meg olcsón [megj.: a cigányok], 5–10 ezer lejért kaptak lakásokat, voltak, akik elköltöztek, fiatalok s a szüleik, a szülők kihaltak s a szülői házat gyorsan eladták, mert úgyis bontják le őket s akkor kapjunk valamit.¹³⁴

Az 1989-es fordulat után is folyamatos a lakosság számarányának a csökkenése, az idősek elhunytával a telkek üresen maradnak, néha hétvégén még hazajárnak az örökösök, hogy gondozzák, mások eladják az örökséget. A 2011-es népszámláláskor már csak 215 főt írtak össze, ebből 209 magyar nemzetiségű, 6 pedig a más kategóriában szerepel, ami valójában a magyar anyanyelvű cigány etnikumra utal. A falufelölős nem fest bizakodó képet a faluban lévő helyzetről, az előregedő településre nem költöznek vissza azok, akik elmentek.

A nagy ipar elvonta az embereket, Brassó, Kézdivásárhely, és az az érdekes, hogy a gyermekek, akik megörökölték a szülői házat, [...] nem akarnak visszajönni, jó, hát hazajönnek hétvégére. Semmit nem tesznek a faluért, nem lehet bevonnani semmibe a faluban. Nem adják el a házat s a telket, de azoknak a gyermeke biztos, hogy nem jön ide. Az már eladja a házat.¹³⁵

A táblázatban szereplő 2015-ös adatokat a terepen kitöltött kérdőívek és a helyben készített interjúk, valamint a résztvevő megfigyelés eredményei alapján össze-sítettem. Ezeket egészítettem ki a közvetett megfigyelés adataival, melyek segítségével ellenőriztem és összevettem a Polgármesteri Hivatal készítette statisztikákkal, így állítottam össze a 2015-ös népesség számarányát. Ennek megfelelően 201 fő lakik a településen, melyből 170 magyar nemzetiségű és 31 magyar anyanyelvű cigány.

134 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

135 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

Az összesített adatok alapján elkészítettem a faluban található telkek összeírását is annak megfelelően, hogy melyik telken laknak, melyik lakatlan, illetve melyik házsám alatt találunk kertet, melyet a faluban lakó tulajdonos vagy az örökös használ (19. ábra). Az összesítés alapján láthatjuk, hogy a faluban lévő 152 gazdaságból 72 lakott, 56 lakatlan vagy csak hétvégi házként használják, és 24 házszámmal rendelkező kert található a településen.

A lakatlan telkek közel 40%-át használják hétvégenként. A telkek egy részét a környékbeli városok értelmiségi rétege vásárolta meg, másik része örökölt gazdaság, amelyekből az öregek kihaltak, gyerekeik pedig már csak ritkán járnak haza szülőfalujukba. A falu érdekessége „az angol”, egy walesi férfi, aki telket vásárolt a faluban, azonban kevés időt tölt itt, évente közel egy hetet. A „hétvégi haralyiak”, akik már nem laknak életvitelszerűen a településen, nem kapcsolódnak be a falu életébe még akkor sem, amikor ott tartózkodnak. A hétvégén használt gazdaságoknak így inkább nyaraló vagy hétvégi ház szerepük van, ahova a városon élő értelmiségi visszavonulhat.

Az elmúlt 40–50 év elvándorlási és bevándorlási folyamatai a lakosság nagymértékű kicserélődését eredményezte. A régi rend, a hagyományos székely közösség felbomlott, az emberek közötti kapcsolatok fellazultak, nem a közösség és a család az elsődleges, hanem a megélhetés, a létfenntartás.

A falu térszerkezetében az itt élő 7 cigány család nem különül el, hanem a magyarok közé beékelődve lakik. A falurombolási terv megismerése előtt, a 80-as években kezdtek megvásárolni a házakat a településen és népesítették be a megvásárolt telkeket. Ez mindössze 5-6 cigány családot jelent, a másik 2 család a falu felső végében, az erdő alatt lakik. A magyarok és a cigányok így térben nem különülnek el egymástól. Az egyes gazdaságokban együtt élők vizsgálata során megállapíthatjuk, hogy a település magyar családjainak szerkezetével hasonló képet mutat a cigány közösség szerkezete is: két-három generáció él együtt (szülők, nagykorú gyermek és annak családja, ha van), azonban kiskorúak házasságával nem találkozunk a településen.

A családok szerkezetét vizsgálva (11. ábra) azt tapasztaltuk, hogy a gazdaságok 47%-a idős emberek birtokában van, ezt mutatja az egyszemélyes háztartás (egyedülálló idős ember és özvegy), valamint az egy házaspáros típusú családból álló háztartás (idős házaspár). A lakott porták 24%-án lakik együtt több generáció, a nukleáris család kiegészül a nagyszülőkkel vagy a megözvegyült szülővel. A gazdaságok 12%-át a nukleáris család típus lakja (házaspár kiskorú gyermekekkel), míg 10% esetében lakik együtt szüleivel a nagykorú gyermek. A legalacsonyabb a fiatal házaspár alkotta háztartás, mindössze 3%. Az összesített lakott telkek 39%-át képezik azok a háztartások, ahol a meglévő tudást hagyományozni tudják a családon belül a következő generációnak. Amennyiben a faluban lévő összes gazdaságot nézzük, a kerteket leszámítva, akkor a technikailag életképes gazdaságok alig 23%-a esetében biztosított a falu továbbélése. Etnikai bontásban: 19% magyar, 4% magyar anyanyelvű cigány gazdaság esetében él kiskorú a családdal, akik potenciálisan a településen maradhatnak felnőtt korukban is. Az előregedő település képét, a fentiek alapján, a családok struktúrája és dinamikája is megerősíti.

A gyermekek számarányát tekintve a magyar etnikum többségét láthatjuk, azonban családokra bontva a cigány családok szaporulata magasabb, mint a helyi magyar családoké: a 7 cigány családban 8 kiskorú és 4 nagykorú gyermek él együtt a szülőikkel, míg a 65 magyar családban 29 kiskorú és 10 nagykorú gyermeket írtunk össze (13. ábra). A magyar családok nagykorú gyermekei között felnőtt gyermeket is számolunk, aki még mindig a szülőikkel lakik. A kiskorú és nagykorú gyermekek számát tekintve 37 kiskorú és 14 nagykorú gyermek van a faluban. A gyermeklétszámot vizsgálva a magyar közösség számbeli többségét látjuk, amennyiben az arányokat nézzük, a cigány családok a magyaroknál nagyobb gyermekvállalási kedvet mutatnak.

A helyi iskolába, ahol összevont I–IV. osztály működik, egy tanítónő felügyeletével kilenc gyermek jár, míg az óvodai csoportban szintén kilencen vannak. A tanítónő és az óvónő Kézdivásárhelyről ingázik naponta, személyük minden évben cserélődik annak megfelelően, hogyan tudnak a városhoz közelebb eső tanintézményekben elhelyezkedni. A faluban lakó, tanítóképzőt végzett szakembernek nem sikerült a versenyzőgája, így a közeli városból ingázó, évente cserélődő tanítók dolgoznak a helyi iskolában.

Korábban helyben lakó tanító házaspár nevelte a haralyi gyerekeket, nyugdíjazásuk után azonban ingázó tanítók vették át a helyüket. A 34 éven keresztül Haralyban tanító asszony a 70–80-as éveket emlegeti, amikor párhuzamosan több osztály működött a helyi elemi iskolában: *Három tanító volt az I–IV. osztályban, s az óvoda külön. Úgy is volt, hogy egy évben három színdarabot adtunk elő. A 80-as évekig párhuzamosan két osztály működött, attól kezdve már csak egy.*¹³⁶

A demográfiai mutatók esetében a vallás is fontos szerepet játszik. A Szentföld első katolikus falujában ma már 7 református vallású személy él, őket a zabolai lelkész gondozza, vasárnaponként Gelencén tart istentiszteletet számukra, azonban a haralyi reformátusok a helyi római katolikus templomba járnak, az egyházi adót viszont a református lelkésznek fizetik. A katolikusok a gelencei plébánoshoz¹³⁷ tartoznak, aki minden vasárnap tart misét Haralyban, melyen 25–30 fő vesz részt, főleg az idős magyarok. Az adventi időszakban a plébános hétfőnként hajnali szentmisét is celebrál, ahová csak az idősek járnak el. Elsőáldozást minden évben tartanak, amennyiben elsőáldozó gyerek van a faluban. Bérnyújtást öt évente tartanak, az utolsó 2008-ban volt, amikor tizenheten bérnyújtottak. Az egyházi ügyek rendezésével a helyi gondnok van megbízva.

A vallásos ünnepek alkalmával megtelik a templom, ilyenkor a faluban lakó katolikus cigány közösség tagjai is képviseltetik magukat (ők év közben nem járnak templomba). A falu legjelentősebb egyházi ünnepei a karácsony, a húsvét és a pünkösd, a katolikus egyházi év három kiemelkedő egyházi eseménye (39. ábra). A falu legnagyobb egyházi ünnepe a búcsú, melyet a templom védőszentje, Nepomuki Szent János (a gyónási titok és az utazók védőszentje) napján, május 16-án tartá-

136 S.E., nő, 80 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

137 A katolikus közösségre vonatkozó adatokat T. Bereci István gelencei plébános bocsátotta rendelkezésemre.

nak. A búcsúba hazamennek a Haralyból elszármazottak is, hogy az otthon lévőekkel együtt ünnepeljenek.

Gazdasági erőforrások

A gazdasági erőforrások vizsgálatakor az egyes háztartások gazdasági és demográfiai erejét és lehetőségeit hasonlítom össze attól függően, hogy mekkora területen gazdálkodnak, mennyi állatot tartanak, milyen autó van a tulajdonukban és mi biztosít számukra állandó jövedelmet. Ugyanakkor azt is megvizsgálom, hogy léteznek-e kiemelkedő eltérések a faluban tapasztalt átlagos gazdasági szinttől, és minek köszönhetően léteznek ezek, mi mozgatja őket. Az összehasonlítást a gazdálajstromban szereplő háztartások alapján végeztem el, kiegészítve a terepen összegyűjtött adatokkal és tapasztalatokkal. A háztartás az ugyanazon fedél alatt lakó családot jelöli (akárcsak a gazdálajstromban), s amennyiben a fiatal házaspár vagy család mellett, ugyanazon a portán lakik az idős szülő is, azt ugyanazon háztartás tagjaként kezeltem.

A falu havasalji elhelyezkedése meghatározza ösztérületének eloszlását, valamint a falu határát is. A Haraly-pataka mentén húzódó település felső vége, a Felszeg, egészen az erdőig lakott, míg alsó vége, az Alszeg, a mezővel határos. A szűk völgy nem tette lehetővé az északi és déli irányú terjeszkedést, a falu határát így a völgy torkolatában közrefogott sík terület adja. A szűk határ a jóval nagyobb községközpontok határaival szomszédos, délen Zabola, északon pedig Gelence határolja. A szomszédos települések a patakok mentén (Szabó L. 2005), illetve az azok által kialakított kisebb völgyekben terülnek el, így azok határa is jóval szélesebb. Nyugaton, a síkság irányában, Imecsfalvával szomszédos a határ.

A 197,71 hektár ösztérületnek 10,6%-a lakott terület, beleértve a kerteket, udvarokat és a beépített részeket, míg a fennmaradó 89,4% művelésre alkalmas terület (20. ábra). A szűk határ kényszerítette arra a település lakóit, mint már korábban is említettem, hogy olyan megélhetés után nézzenek, amelyet a település fekvése lehetővé tesz. A havasok közelsége, a szomszédos településeken folyó rendszeres erdőki-termelések a fára mint nyersanyagra irányították a figyelmüket. A mindennapi életben használt tárgyak, eszközök elkészítése így a kiszámítható és rendszeres bevételhez juttatta a fa megmunkálásában és értékesítésében részt vevőket.

A falu ösztérületét a korábban jelzett kertek magas aránya (a házzal szembe fordított háztartások 64,5%-a kert) is megnöveli. A település teljes belterületének 47%-a kaszáló, 17%-a szántó, 28,3%-a udvar, 7,3%-a beépített terület, 4,7%-a pedig gyümölcsös (21. ábra). A belterület eloszlása a rendelkezésre álló terület minél gazdaságosabb kihasználását mutatja: minden gazdaságnál van udvar és kert a ház mellett vagy mögött. *Régebben a kádár kicsi háza külön telken volt. Szerény telken laktak, a ház végibe volt a műhely. Kettős házak voltak, oldallefödéses nyári konyhát toltak hozzá. Most már 2-3 telekből lett egy telek, módosabb emberek megnövelték telküket.*¹³⁸

138 K.N., nő, 80 éves, Zabola. Saját gyűjtés. (2015)

A falu külterülete összesen 177 hektár, amelynek 60%-a szántó, 24%-a kaszáló és 16%-a 20 évesnél öregebb erdő (22. ábra). A számadatok is alátámasztják, hogy ez a terület nem tud eltartani egy teljes falut, ha csak a jelenlegi lakott háztartások (72) alapján számoljuk ki az átlag területet, háztartásonként 2,45 hektár területet kapunk. Amennyiben a faluban található lakott és lakatlan gazdaságok számát (128) vesszük osztónak, az átlag külterület 1,38 hektár gazdaságonként.

A haralyiak az 1991. évi 18. számú földtörvény¹³⁹ megjelenésével visszaigényelték földjeiket és az erdőket (24. ábra). A visszaszolgáltatót földek egyharmad-egyharmad arányban szántóföld és kaszáló. A fennmaradó rész kis százalékban legelőkből és nagyrészt erdőkből áll. A visszaigénylési folyamat során döbrentek rá a haralyiak, hogy nemcsak a falu határában gazdálkodtak, hanem a szomszédos települések határaiban is vásároltak földeket: *Volt egy olyan, hogy amikor most a földeket kaptuk vissza, rájöttünk, hogy nekünk Zabolán is van földünk. Tehát sok helyről vásároltak földet, vásároltak a zabolai határból, az imecsfalvi határból... ez mutat valamit, hogy a falunak volt akkor vásárolni való ereje.*¹⁴⁰

A visszaigényelt földek aránya a kollektív gazdálkodás eredményét is mutatja a szántóföld, a kaszáló és a legelő arányainak változásában. Az erdő visszaigénylése kapcsán büszkén mesélték a helybeliek, hogy Haraly volt az első település Háromszéken, ahol a visszaszolgáltatót erdőket kimérték az embereknek. Az erdő egy részében egyénileg gazdálkodnak, a másik részében létezik egy 11 hektáros közbirtokosság is, amiben az egyes tagok 2-3 árral szerepelnek.

A többi székelyföldi határhoz hasonlóan, Haralyban is a „nadrágszík-parcellák” jellemzőek, ami a székely örökösödési rendszer továbbélését mutatja. A visszaigényelt földeket az újonnan tulajdonba helyezett gazdák igyekeztek ugyanott és ugyanazon kiterjedésben kimérteni, ahol őseik megművelték (Oláh 2004: 21). Így a földek hatékony megművelése, tagosítás hiányában, a család erőforrásaira támaszkodva történik. Nagyon sok esetben a földek megdolgozása a ráfordított idő és munka mellett a családot anyagilag is megterheli. Az egy gazdasági évben a földek megművelésére fordított összeg a földek után kapott jövedelemmel fordítottan arányos, szerencsés esetben, ha jó a termés, az arány kiegyenlítődik.

A művelhető területek nagy részére a családi gazdálkodás jellemző. A terményért vagy pénzért bérbe adott földek a visszakapott földek közel egyötödét teszik ki. Ezek

139 Az elkobozott mezőgazdasági területek helyzetének rendezésével a földalapról szóló 1991. évi 18. törvény, az 1997. évi 169. törvény, valamint a 2000. évi 1. törvény foglalkozott. A 18. törvény eredeti változata alapvetően negatívan határozta meg az ingatlanrendezés lehetőségeit. A földterületeket nem az eredeti helyükön adták vissza; a szántók esetében 10 hektárban, erdők esetében 1 hektárban maximálták a visszaadható területet. Később a törvényt módosítják, a 18. törvény eredeti szövege szerint a belterületeken tiszteletben kellett tartani az eredeti elhelyezkedést. Azonban ha visszaélések történtek, akkor jogorvoslattal lehet élni. A módosítások alapvetően kijelentik a régi elhelyezkedés tiszteletben tartását, de ezt az elvet alárendelik a törvények tiszteletben tartásával megvalósult ingatlan-visszaszolgáltatásoknak. A referencia-időpont az utolsó demokratikus módon megvalósított földreform (az 1945. évi 187. törvény), erdők esetében pedig az 1948. évi helyzet. Erdők esetében gyakorlatilag nincs felső határ, az államosítás pillanatában tulajdonban lévő erdők egésze visszakapható.

140 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

tulajdonosai jellemzően nagyon idősek vagy elszármaztak a faluból, így inkább más-sal műveltetik meg a földet, mintsem parlagon maradjon. A székely paraszti gazdaságban még mindig szegyennek számít, ha valaki parlagon hagyja az örökölt földet, ezért inkább bérbe adják annak, aki megműveli és még jövedelmet is generál a tulajdonosnak. A haralyiak között nem találunk nagy gazdát, akinek módjában állna nagyobb területet kibérelni és megművelni, így legtöbbször a zabolai románoknak adják bérbe (28. ábra).

Az idősebbek még emlékeznek azokra az időkre, amikor a haralyiak Gelencéről hívták a napszámosokat, mivel a helyiek a kádársággal voltak elfoglalva: *A haralyi gazdák Gelencéről hozták a napszámosokat, volt vagy öt-hat nagyobb gazda, akik tíz hektár fölötti területen gazdálkodtak. Később aztán a helyiek is mentek, ahogy rákényszerültek a kádárság hanyatlásával.*¹⁴¹

A legtöbb háztartás az önellátó életmódra rendezkedett be, a házhoz tartozó kertben saját szükségletre megtermesztett zöldségek mellett a háztáji gazdaságban lévő állatok típusa is ezt mutatja. A legtöbb gazdaságban szárnyasokat (csirke, tyúk), disznót, nyulat, juhot és szarvasmarhát tartanak, ami a család hússzükségleteit fedezi (33. ábra). A juhok tavasztól őszig a havasokon legelnek, átmeneti rideg állattartás jellemző a településre. A fizetett juhásztor előre meghatározott mennyiségű sajtot és ordát köteles adni a juh gazdájának. A gazdálkodó családok egy része lovat is tart, ami a földek megműveléséhez elengedhetetlen feltétel, gépesítés hiányában. Érdekes jelenség, hogy a petőfalviakkal ellentétben a haralyi cigányok nem tartanak lovat, és csak egy család nevel tyúkot és csirkét a háza táján. A cigány etnikum többi tagja nem foglalkozik állattartással.

A föld megművelése és az állattartás mellett fontos szempont a család fenntartásához a kiszámítható, rendszeres bevétel. A kérdőíves felmérés során a család jövedelmi forrására is kitértünk (35. ábra). A megélhetésre vonatkozó kérdésre kapott egyik legjellemzőbb választ idézzük:

*Nyugdíjból és mezőgazdálkodásból [megj.: élnek itt az emberek] Csűrük-csavarják, traktort vettek, ezek ilyen szegény gazdagok.*¹⁴²

A faluban lakók fő jövedelmi forrása is jelzi a demográfiai folyamatokat, hiszen a legtöbbször a nyugdíjból tartják el magukat, ami a lakott gazdaságok közel felét érinti. A visszakapott földeken gazdálkodók megközelítőleg a lakosság 10%-át jelentik, ami arra enged következtetni, hogy a faluban lakók egy része nem rendelkezik földtulajdonnal. Főleg a faluba beköltözött magyar családok, akik nem házassággal kerültek Haralyba, valamint azok, akik már korábban értékesítették tulajdonukat. A cigány közösség tagjai nem rendelkeznek földtulajdonnal. A lakosság 7,7%-a szociális segélyből él, ide számíthatjuk a nagykorú, szüleikkel élő gyermekeket, a helyben lakó cigányokat, valamint azokat, akik még nem érték el a nyugdíjkorhatárt, de munkahelyük megszűnt és már nem találtak maguknak másikat. A munkahelytel rendelkezők nagy része a kézművesség helyi kézműiparában dolgozik, főleg nők. A szolgálta-

141 K.N., nő, 80 éves, Zabola. Saját gyűjtés. (2015)

142 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

tásban dolgozók helyben és a községközpontban, Gelencén, illetve a Négyháznál lévő vállalkozás alkalmazottjai. A faluban egy nagy vállalkozás található, a Fejér-testvéreké, akik használtruha-forgalmazással foglalkoznak. A közösség értelmiségi rétegét a falufelélős Szőke Tibor és családja, a tavasztól ősziig itt lakó Bajcsi Ágnes tanítónő alkotja. A hétvégi házakat vásárolt értelmiségi réteg nem tölt be meghatározó szerepet a faluban, nem kapcsolódnak be a falu életébe. Kézművességgel a már említett kádár és falufelélős foglalkozik, mellette még nyilvántartanak egy kádárt a faluban, aki időnként kádározik, máskor „három hétig a pálinkásüveget szorongatja”. Erdőléssel 2-3 családfő foglalkozik, azonban nem helyben, hanem valahol Moldvában dolgoznak. Öt-hat magyar család esetében nyilatkozták, hogy külföldön dolgoznak, egyik család Olaszországban, a másik négy pedig Magyarországon vállal munkát. *Nem mennek el, hanem kimennek dolgozni, tehát bizonyos időre kimennek dolgozni, Németország, Olaszország... de többé-kevésbé ilyen rövidebb időre, jönnek mind vissza. Visszajönnek mindig. Inkább a férjek mennek ki.*¹⁴³

A cigány családok nagy része szintén Magyarországon vállal munkát, egy részük ott le is telepedett. A faluban lakó hét cigány családból kettő él a településen állandóbb jelleggel, azonban ők is gyakran látogatják a vidéken élő rokonságot.

A munkahelyek betöltésénél elengedhetetlen feltétel az iskolázottság. A cigány közösség esetében a gyermekek az elemi iskola nehézkes elvégzésével már nem folytatják tanulmányaikat, rendszertelen életmódjuk nem teszi lehetővé a tanulást. A magyar közösség tagjai, elődjeikhez hasonlóan, nagy hangsúlyt fektetnek a tanulásra, gyermekeik taníttatására, és minden feltételt megteremtnek, hogy tovább tudjanak tanulni.

A magyar lakosság iskolai végzettségét ábrázoló grafikon a középfokú tanulmányok befejezését mutatja (15. ábra). A helyben lévő elemi iskola elvégzése után a gelencei általános iskolába járnak a haralyiak. Középfokú tanulmányaikat Kézdivásárhelyen végzik líceumban vagy szakiskolában, egy-két kivételt leszámítva, akik Sepsiszentgyörgyön vagy Brassóban tanultak szakmát. Régebben sokkal több tanult ember volt a faluban, fontos volt a haralyiak számára, hogy gyermekeiket taníttassák.

*A falu nagyságához viszonyítva az én generációmig a legtöbb tanult ember ott volt a faluban. Középfokú végzettségűek, fontos volt, hogy taníttassák őket, lehetőségük is volt, mert úgy-e a kádárság hozta a pénzt. Amikor mi indultunk [meg]: középiskolai tanulmányokat kezdték], huszan jártunk Kézdivára. Az én generációm van öt mérnök, öt tanító, öt tanár, három orvos, három erdőmérnök, két agrár-mérnök, két gépészmérnök, két-három állatorvos. Ezek közül egyik sem él Haralyban, még a család sem, az utódok eladták a házakat.*¹⁴⁴

A faluban egyenlő arányban találunk felsőfokú végzettséggel rendelkező nőket és férfiakat, technikusképzés elvégzése a férfiakra jellemző. Középfokú tanulmányokat fele-fele arányban fejezték be a nők és a férfiak, szakiskolás végzettséggel kétszer annyi férfi rendelkezik, mint nő. Az alacsony iskolai képzettséggel rendelkezők minden magyar et-

143 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

144 K.N., nő, 80 éves, Zabola. Saját gyűjtés. (2015)

nikumú lakosnak megvan. A cigány etnikum tanulási kedve hullámzó, időnként jár-nak iskolába, azonban a továbbtanulás nem csábítja őket.

Etnikai reprezentáció, kontaktzónák

Haralyban három nemzetiség él együtt: magyar, román és cigány. A román etnikumot jelenleg két személy képviseli, egyik férjhez jött a faluba, a másik pedig most vásárolt itt telket. *Haralyban van egy román. Feleség, Moldvából hozták ide, tökéletesen beszél magyarul, érződik, hogy román az anyanyelve, a kiejtésüket nem tudják megváltoztatni. Most jött Marosról egy román, vett egy telket s akar építeni ide.*¹⁴⁵ A román ember telekvásárlásával a falubeliek nem értenek egyet, sőt megvetik azt, aki eladta neki a házat. Az eladó egy íratlan szabályt lépett át: nem volt tekintettel a faluban lakókra, semmibe vette falustársai és az egyház érdeklődését: *Magyarok kérték s nem adta oda a telket, románnak adta el.*¹⁴⁶

*Az egyház is megvette volna, ha tudja, hogy románnak adják, ez jön s hozza a lakosságát is. Így tudják a lakosságot hígítani. Mi érdeklődtünk s odaadta a románnak olcsóbban.*¹⁴⁷

A már korábban a faluba férjhez jött román feleséget elfogadták, tudják, hogy román nemzetiségű, azonban ez a tény nem zavarja a haralyiakat, mivel a nő beilleszkedett a helyi közösségbe, jól megértik egymást magyarul.

A magyar közösség

A magyar közösség őshonos a faluban, így a századokon keresztül kialakult szokásrend is hozzájuk kapcsolódik. A cigány és a román etnikum a már meglévő rendet fogadta el beköltözésekor s lett tagja a faluközösségnek, azonban az utóbbi időben telket és házat vásároló magyarok esetében már nem beszélhetünk közösségi életéről, közösségi elkötelezettségről. A közigazgatásilag Gelencéhez tartozó faluban az egykori székely rendtartásra már csak a falurészek nevei (Alszeg és Felszeg) emlékeztetnek. Az alulreprezentált helyi elit és az előregedő, elszegényedő magyar közösség a faluképen is megmutatja erőtlenségét. *Megváltozott a falu arculata, igénytelenebb lett, lehet, hogy szegényebb is.*¹⁴⁸

Azok a lakásrészek, amelyekbe betekintést kaptunk, nem hordozzák hangsúlyosan magukon az etnikai jelleget. A pántlika és a kokárda a leggyakoribb etnikai hovatartozásra utaló jel (53. ábra). Néhány házbelsőben a székely és a magyar zászló is megjelenik, van, ahol kerámiatányéron, azonban a legtöbb lakásban a családi fényképek és a vallásos képek uralják a teret. A vallás és a család, valamint ezek tárgyi

145 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

146 K.N., nő, 80 éves, Zabola. Saját gyűjtés. (2015)

147 C.Á., férfi, 65 éves, Gelence. Saját gyűjtés. (2015)

148 K.N., nő, 80 éves, Zabola. Saját gyűjtés. (2015)

emlékei, képei látszólag nagyobb szerepet töltenek be a haralyiak mindennapjaiban. A házakon kívülről nem jelenik meg etnikai hovatartozásra utaló elem.

Az etnikai öntudat szerves részét képezik a nemzeti ünnepek, melyek a vallásos ünnepekkel váltakozva rendszerbe foglalják az évet. Annak ellenére, hogy külsőségekben nem hangsúlyozzák magyarságukat, a magyar nemzeti ünnepek fontos ünnepi alkalmakat jelentenek a haralyiak számára. A leggyakrabban megtartott ünnep a március 15., amikor a lakosság nagy része a kézdivásárhelyi ünnepi felvonuláson vesz részt (41. ábra). Minden évben Kézdivásárhely főterén, Gábor Áron ágyújának másolata mellett gyűl össze a környék (Kézdiszék és Orbaiszék északabbra fekvő települései) lakossága, valódi ünnepet teremtve a forradalom kitörésének emlékére. A látvány mellett fontos találkozási pont is, hiszen a hosszú ünnepi beszédek alatt és után bőven van idő a nézelődésre, a beszélgetésre, a nosztalgiázásra.

Augusztus 20. a vallásos ünnepek sorát gazdagítja a Székelyföldön, ekkor tartják a Szentföld legnagyobb búcsúját a kézdiszentléleki Perkőn. A helyben tartott mise is alkalmat ad az ünneplésre, azonban van, aki a perkői búcsún vesz részt. Sokan a televízió közvetítette budapesti ünnepi műsort nézik végig otthonukban.

Az emberi élet fordulóihoz kötődő ünnepek közül a házasságkötés a legnagyobb ünnep a családban, valamint a születéshez és az elhalálozáshoz kötődő szertartások (37. ábra). Ezek azok az alkalmak, amikor a nagycsalád és a rokonság találkozik és együtt van. A születésnap és a névnap szintén fontos a családi ünnepek sorában (47. ábra). Az ünnepre meghívottak köre családonként változik, van, ahol a szűkebb családban ünnepelnek, máshol pedig a teljes rokonság részt vesz a család mellett. Néhány helyen a szomszédokkal és a barátokkal is együtt ünnepelnek, azonban a család (testvérek és gyerekek) erősebb szerepet kap ezeken az ünnepi alkalmakon.

A szilvesztert a legtöbben családi körben töltik, sok esetben az együtt élő vagy a faluban élő több generáció együtt búcsúzik az óévtől (49. ábra). A komákkal, barátokkal vagy szomszédokkal közösen töltött szilveszter épp olyan gyakori, mint az egyedül vagy a testvérekkel való újév-várás. Az ünnepek alkalmával a haralyiak nem utaznak el az ország más vidékeire vagy külföldre, a szülők hazavárják a gyerekeket, hogy otthon ünnepeljenek.

A felsorolt ünnepek alkalmával azt tapasztaltuk, hogy a haralyiak magyar környezetben ünnepelnek. A faluban lakó cigány közösség tagjai a vallásos ünnepek alkalmával jelennek meg, ünnepelnek együtt a magyar közösség tagjaival, azonban otthonaikban nem találkoznak. A cigány közösség tagjai ugyancsak a saját közösségük tagjaival ünnepelnek az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó alkalmakkor. Érdekes megjegyeznünk azonban, hogy a cigányok részt vesznek a március 15-i kézdivásárhelyi felvonuláson, valamint a kültéri magyar nemzeti ünnepi megemlékezésen. Annak ellenére, hogy cigány etnikumként elhatárolódnak a magyaroktól, a magyar nemzeti ünnepek számukra is találkozási pontot, ünnepi alkalmat jelentenek. Valószínűleg maga az ünnep alkalom a vonzó, hiszen a cigány etnikum nem rendelkezik saját nemzeti ünnepel.

Összesítve a nemzeti, a vallásos és az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó ünnepeket, nyomon követhetjük a haralyiak életét meghatározó ünnepi alkalmak rend-

szerét (43. ábra). A vallásos, a nemzeti és a helyi ünnepeket vizsgálva láthatjuk, hogy a magyar közösség életében a karácsony, a húsvét, a pünkösd és a búcsú a legfontosabb vallásos ünnep. Az emberi élet fordulóihoz köthető ünnepek közül a keresztelő, a házasságkötés és a temetési szertartásokon való részvétel emelkedik ki. A nemzeti ünnepek esetében kizárólag a magyar nemzeti ünnepeket tartják (március 15., augusztus 20., október 6.), a december elsejei román nemzeti ünnepet idegennek érzik mind a magyar, mind a cigány közösség tagjai.

Az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó fontos alkalmakat a család és a rokonság körében ünneplik meg. A család megtartotta elsődleges szerepét az emberek életében, minden ünneplés a család szintjén kezdődik.

A faluban lakó etnikumokkal csak azokon az alkalmakon ünnepelnek közösen, amelyek közösségi szinten szerveződnek, mint a vallásos ünnepek (karácsony, húsvét, pünkösd és a búcsú), a végtisztesség megadása, valamint a nemzeti ünnepek. Ezek az alkalmak nyitottak mindenki előtt, bárki részt vehet rajtuk. *Mi megtartjuk a búcsút, ugye, ami van nekünk. Kicsi a falu, nem tudjuk ezt. Szoktunk bálákat csinálni, ha eljönnek [megj.: a cigányok] akkor bálba. Kosaras bálba egyetlen egy alkalommal eljöttek, tehát helyet adunk nekik, nincsen semmi gond, nincsen jelenleg konfliktus közöttünk. Ez van nálunk, nem tudtak elgazdagodni, nincsenek úgy felvéve, hogy ők elérjék azt a keménységet, azt az erősséget. Kicsin is vannak, és mivel az itt lakók öregebbek, tehát megadja nekik azt az emberi tisztességet, amennyire ők viszonzozzák ezt.*¹⁴⁹

Amennyiben a magyar, a román és a cigány etnikum ünnepi találkozásai alkalmait vizsgáljuk, észrevehetjük, hogy a nemzeti és a vallásos ünnepek alkalmával elfogadott a többi etnikum részvétele, a családhoz kapcsolódó eseményeken azonban nem ünnepelnek együtt a cigány közösség tagjaival, míg a román etnikumú vendégeket könnyebben elfogadják a családi ünnepeken (45. ábra). Akárcsak Petőfalván, az együtt élő két etnikum tiszteletben tartja egymást, személyes életterükbe azonban nem engedik be a másik etnikum tagjait. Mindennapi kapcsolataik kizárólag munkakapcsolatok.

A „Milyenek a haralyi magyarok?” nyitott kérdésre az adatközlők egybecsengően válaszoltak, amint az alább olvasható:

Mindig kapaszkodóbbak voltak, mint a zabolaiak [...] hát mindig a más udvarát lesik Zabolán, átaltekinthnek oda, és félnek, hogy valamire vállalkozzanak, a haralyiaknál ez nem létezik, ezek meg mennek, mennek, próbálnak, Zabolán teljesen más az egész felállítás. [...] Hát, ugye, ez annak is köszönhető, hogy Haralynak 90%-a a háború előtt, a háború után is még egy darabig kádár volt, tehát tartotta a nagyvilággal a kapcsolatot jöttek, úgy-e a hegyen túlról, Moldvából keresztül és innen hordták el az árut, a kádár dolgokat. És mindig kapcsolatban voltak a románokkal, itt helyben nem voltak románok, de viszont a kereskedők románok voltak. Itt mindig kapcsolat volt, hozták a bort, hozták a puliszkalisztet, amit mi nem

149 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

tudtunk abban az időben... úgy-e, a törökbúzát megtermelni... és volt egy ilyen szabadság, nyitottság.¹⁵⁰

Szorgalmasabbak, mint a zabolaiak, jobban kellett dolgozni, szegényebbek voltak, dolgozók voltak. Gyerekkoromban előkelő hely volt Haraly. Az emberek rendesek voltak, nem volt veszekedés, lenézés. Most nagyon megváltozott, kicserélődtek az emberek, sokan elköltöztek, sokan beköltöztek. A családokra osztódás jellemző, mindenki magát tartja előkelőbbnek, ugyanaz van, mint Zabolán.¹⁵¹

Önzők, maguknak valók, ha látják, hogy a szomszéd vesz valamit, ő még nagyobbat vesz, anyagiások, bezárkóztak. Ne légy haralyi! – van egy ilyen mondás, ne légy anyagiás.¹⁵²

A három vélemény három különböző helyzetű adatközlőtől hangzott el, egyik helyben él és belülről látja a falut, a másik ott született, de nem ott él, a harmadik csak kívülről látja a falut, közeli kapcsolatban áll a haralyiakkal, de nem lakik a településen. A vélemények sok ponton egyeznek: igyekvők és dolgozók voltak a haralyiak, az utóbbi időben azonban sokat változtak az emberek, és a környékbeli településeken tapasztalt negatív vonásokat is észre lehet venni rajtuk.

A cigány közösség

A cigány közösség 7 családban 31 személyt számol. Az 1970–1980-as években történt betelepedésük óta sikerült megtalálniuk a helyüket a falu életében, jó együttélési kapcsolatot kialakítani a magyar közösséggel. *Régebb egy cigányunk volt, tapasztásokkal foglalkozott, dolgozó ember volt. Még a forradalom előtt, a 80-as években kezdtek megvenni a cigányok itt a lakást, amikor a falurombolásról volt szó.¹⁵³ Akkor még nem voltak cigány gyermekek. A 70-es években tűntek fel a cigányok.¹⁵⁴*

A betelepülő cigányok a környékbeli településekről érkeztek: Lemhényből, Nyújtódról és Gelencéről. *Lemhény, Nyújtód – onnat elkergették az egyik családot. A másik Gelencéről jött, ez az öreg az is egy tisztességes ember volt. Látszott rajta, ő azt mondta mindig, hogy ő magyar csendőr volt. Göncze volt, meghalt. S aránylag még a gyermekei is rendesek, de igen elszaporodtak. Abból lett egy hatalmas nagy család.¹⁵⁵*

A cigány családok nagy része Magyarországon dolgozik, keveset vannak otthon a faluban, időnként hazajönnek 1-2 hónapra, aztán újra eltűnnek. A Haralyban lévő cigányok közül a helyiek pontosan tudják, hogy melyiket hívják el napszámba, ha a ház körül akad tennivaló, ki a megbízható munkaerő, és kit nem érdemes elhívni dolgozni. *A cigányok, azok mennek. Ilyen napszámra jönnek, elmennek ide egyik-másikhoz, eléggé megvannak a termőföldek, s akkor elhívják ilyen napszámra. [...]*

150 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

151 K.N., nő, 80 éves, Zabola. Saját gyűjtés. (2015)

152 C.Á., férfi, 65 éves, Gelence. Saját gyűjtés. (2015)

153 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

154 S.E., nő, 80 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

155 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

*a lányok, a cigánylányok elmennek innen. Nem úgy néz ki, hogy szaporodnának itt. Kimentek Magyarországra, két család kint is maradt, hazajönnek ilyen szilveszter meg disznóvágás, s aztán mennek vissza.*¹⁵⁶

A magyarok és a cigányok között nem volt feszültség, tiszteletben tartják egymást, mindenki tudja a maga helyét és úgy viszonyul a másik etnikumhoz. Az ott hon maradt cigányok szegénységben élnek, próbálkoztak tyúktolvajlással, de hamar megállították az ilyen irányú tevékenységeket a falubeliek.

*Ha akarnának dolgozni, nem élnének olyan szegényen. Van családi házuk mindegyiknek, eléggé a falu központjában laknak. Nem akarnak dolgozni, csak hogy a befaló kenyeret napról-napra kapják meg, s azzal befejezik a napot. [...] Egy betonkeverésnél, egy tölgyvágásnál, egy istálló trágyát kihordani, mezőre kapálni... habár most már nem igazán kapálnak az emberek a mezőn... s ezért ők elvonultak.*¹⁵⁷

A helyi cigány közösség létszámát tekintve kicsi, ezért nem tudott megerősödni, nem tudta másképp pozicionálni magát a helyi közösségben. A cigány és a magyar etnikum tagjai főleg a temetések alkalmával találkoznak, a templomi ünnepségeken, a helyi ünnepek alkalmával és a mindennapi életben (51. ábra). A két etnikum élesen elkülönül egymástól, a kölcsönös tiszteletadás jellemzi kapcsolatukat, nem közködnének egymással.

Magyar–cigány együttélés

A kérdőív segítségével összesítettük a falubeliek véleményét a másik etnikumról. A válaszok kizárólag a cigány etnikumra vonatkoznak és a velük való együttélési módokra, a cigány közösség felkeresett tagjai nem nyilatkoztak a magyarokról (55. ábra).

A feldolgozás során összesített inkább pozitív vélemények: *Mindegyik ember; Azok is emberek, mint mi; Szerintem nincsen baj, hívtuk azelőtt napszámra, az üzletbe is adnak hitelt. Súlyosabb bajok nem voltak; Elmenyünk egymás mellett s kész; Nincs baj velük, sokan nincsenek, így hát nem zavarják a falu nyugalma; Nem volt soha semmi probléma; Itt román nincs, cigány csak pár van s azok is nem olyan izék.*

Az inkább negatív vélemények: *Vannak jó dolgú cigányok, mások kódulnak; A magyarok rendesek, a románok románok, s a cigányok cigányok; Nem barátokunk cigányokkal; Ki kéne irtani. Be kellene illeszkedni; A földet es üssed, ahol cigány jár; Nem egy vonalon húzódik az élet. Az én tányéromból nem esznek; A lábik nyomát es üssed.*

A nincs véleménye kategória: *Mi nem foglalkozunk. Azok is emberek; Nincs baj a cigányokkal; Mindenkiel egyformán tartom a kapcsolatot. Mindenki ember; Vannak becsületes emberek s vannak gonosz emberek.*

156 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

157 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)

Ha a magyaroknak megadják a tiszteletet, akkor a magyar is megadja, de viszont el is várja. Mi egy kicsit konzervatívok vagyunk a faluban, el van öregedve a falu s akkor megadja a cigánynak is a tiszteletet, s a cigány azt mondja, hogy állj meg üljek az én helyemen.¹⁵⁸

A felsorakoztatott vélemények a cigány közösségnek a magyar közösségen belüli megítélését, látását tükrözik. Az elhangzott válaszok többnyire a cigányok elfogadását vagy semleges területen való elhelyezését tükrözik. Néhány szélsőségesen elítélő vélemény is elhangzott, ami a faluban lakó egyik cigány család rossz habitusának köszönhető. Összességében tekintve a magyar és a cigány közösség tagjai a kölcsönös tisztelet és távolságtartás hívei.

158 K.O., férfi, 63 éves, Haraly. Saját gyűjtés. (2015)